

МИКОЛА ЛИСЕНКО І СТАНІСЛАВ ЛЮДКЕВИЧ

Зв'язок Миколи Лисенка з Галичиною розпочався 1868 року, коли молодий композитор дорогою до Ляйпцігу зупинився у Львові й познайомився з представниками української інтелігенції. З 1880-х років у Галичині почали виконувати його твори, у 1890-у, коли Людкевичу було 11 років, львівський театр “Руської Бесіди” поставив у Ярославі оперу Лисенка “Різдвяна ніч”, а 1894 р. – оперу “Утоплена”, 1896 р. хор “Перемиський Боян” виконав у Ярославі хорові твори Лисенка, а солісти співали його пісні. З цих концертів почалося знайомство Людкевича з музикою Лисенка.

Коли Людкевич у 1897 році після закінчення гімназії їздив по Галичині зі студентським хором, то в програмах концертів були й твори Лисенка. В 1898 році, коли Людкевичу було 19 років, він грав на фортепіано Другу рапсодію Лисенка, а в рецензії про нього писали, що “віщує світу будучність”. Того ж року він з хором “Львівського Бояна” виконав уперше кантату Лисенка “Радуйся ниво неполитая”, після чого його подали на диригента “Львівського Бояна”. В тому ж часі Людкевич виконує хорові твори Лисенка на ювілеї Франка і на концерті пам'яті Михайла Драгоманова. На цьому другому концерті хор виконав п'ять пісень Лисенка, а закінчував піснею “На прю” (слова М. Старицького), її забороняли виконувати за часів царської Росії і радянського режиму. За радянських часів Людкевич постійно виступав на її захист.

Ось її прикінцеві слова:

На прою до смерті, до загину,
Нема вже викруту, нема,
А як хто з нас на крок одлине,
Хай буде проклятий всіма.

На всіх концертах, якими тоді диригував Людкевич, виконували твори Лисенка. Перші твори Лисенка були видані в Галичині 1886 року. Це були два кводлібети, які для Людкевича, тоді молодого композитора, були зразком.

Ставши у 1897 році студентом Львівського університету, Людкевич знайомиться з Філаретом Колесою, буває у нього, читає Лисенкові листи до Колесси і влітку 1903 року сам написав Лисенкові листа і надіслав два свої солоспіви – “Сирітка” і “Не співайте мені сеї пісні”, другий – на слова Лесі Українки. Лисенко відписав йому, похвалив солоспіви, дещо порадив.

Того ж 1903 року Лисенко відзначав 35-ліття своєї творчої праці і 5-го грудня з Сергієм Єфремовим і Євгеном Чикаленком приїхав до Львова. На вокзалі їх зустрічали сотні людей. Але Людкевич не зміг тоді побачити Лисенка, бо його взяли на військову службу до Відня і тільки надіслав “з-над вод Дунаю” вітальну телеграму “генієві української музики”.

У Львові на концертах, присвячених Лисенкові, виступали різні хори, фортепіанні твори виконував сам Лисенко, а послухати його прийшов сам намісник Галичини граф Потоцький.

Коли Лисенко повернувся до Києва, а з ним поїхали і деякі галичани, то Людкевичу передали фотографію Лисенка з численними автографами учасників святкувань: М. Лисенка і його родини, Ольги Косач, Якова Гулака-Артемовського, С. Єфремова, Остапа Нижанківського, Северина Паньківського і багатьох інших.

Людкевич у 1908 році, після закінчення навчання у Відні і захисту дисертації, хотів доповнити свою освіту у Лисенка, але не зміг виїхати до Києва.

Була ще нагода зустрітися з ним у 1912 році, коли Лисенко, повертаючись з Німеччини, зупинився у Львові, але Людкевич їздив у той час по Галичині з хором. Це було літом, а в листопаді Лисенко помер. Людкевич з групою галичан поїхав до Києва на похорон і тоді побачив в яких умовах жили там українці. Не дозволили виконати похоронний марш, у Володимирський собор чомусь не можна було заходити, не можна було показати червону китайку. Галичани забрали її і повернули після 1939 року.

Людкевич у 1913 році виступає з доповідями про Лисенка по різних містах Галичини, як диригент виконує його кантату “Б’ють пороги”, оркеструє і готує до вистави його оперу-хвилинку “Ноктюрн”, перше виконання якої в Галичині відбулося 5 вересня 1920 року, диригував Людкевич.

В Галичині відзначали ювілейні дати Миколи Лисенка, влаштовували концерти його творів. У 1933 році Людкевич їздив на концерт Лисенка до Коломиї і написав рецензію¹.

У 1934 році в статті “Вокальна музика на тексти поезій “Кобзаря” Людкевич писав про вплив Лисенка на нього як композитора: “Признаюся, що мені, вихованому в польській мові і школі на окраїнах наших земель, було спочатку вельми трудно підійти та зрозуміти духа та красу поезій Шевченка, і я, ще як гімназійний студент, з пієтизму даремне силувався присвоїти собі музикою деякі його поезії (“Гамалія”, “Як я маю журитися”). Найбільше впливу на моє “зближення” до Шевченкового духа мав не хто інший, а Лисенко своїм “Гусом”, “Гетьманами”, “Мені однаково” та ще дечим з “Музики до “Кобзаря”.

Але я не встиг чомусь ближче підійти до свobodного стилю його солоспівів, а засвоїв, мабуть, тільки дещо з Лисенка в перших моїх хорових творах до Шевченка: “Закувала зозуленька” (1898, на мотив народної пісні про сирітку), особливо ж у “Косарі” (1900, з фортепіано або оркестром), а може дещо й у другій частині “Кавказу” – “Молитві” (написаний ще 1902 р.). Відтак під впливом студій західноєвропейської музичної літератури став я переносити вагу музичної ілюстрації змісту поезії на фактуру інструментального підкладу, як це зроблено у “симфонічній” кантаті в 4-х частинах “Кавказ”, як також у мужеському хорі з оркестром “Ой виострю товариша”, хоча й намагався не занепастити вокальної лінії й народного характеру в мелодиці і хоровій поліфонії (фуга в I-й ч. “Кавказу”, теми вокальних партій у “Молитві”, “Ой виострю” й ін.)².

Людкевич постійно займався відзначенням ювілейних дат Лисенка, організацією концертів його творів, друкував статті й рецензії. У 1937 році відзначено 25-ліття від смерті Лисенка, поставлено оперу “Ноктюрн” в новій редакції, а в грудні того ж року її трансльовано по радіо. 21-го листопада на засіданні музикознавчої секції НТШ Людкевич прочитав доповідь “Форма солоспіву у Лисенка”, а Василь Витвицький розповів про листування Лисенка з Франком.

Лисенко мав справді вплив на Людкевича як композитора, але в інтерпретації деяких Шевченкових поезій підхід Людкевича був інший, як, наприклад, у хорі “Сонце заходить”, де Людкевич інтерпретує кожне слово і цей твір вважають його шедевром, а в Лисенка це вокальне тріо. Вірш “Ой виострю товариша” Людкевич теж інтерпретує як хор, а Лисенко як солоспів. Порівнюючи свій підхід до інтерпретації і свій музичний стиль, Людкевич говорив: “Я з іншої землі, з Ярославщини, вихований на польській і німецькій літературі, і то відбилося на формі моїх музичних творів”.

У 1935 році Людкевич написав симфонічну фантазію-увертюру “Веснянки”, в якій використав вісім мелодій веснянок з першого і другого вінка веснянок

¹ Людкевич С. З музичного руху в Коломиї: Свято Лисенка // Станіслав Людкевич. *Дослідження. статті, рецензії, виступи.* / упоряд., ред., вступ, прим. Зеновія Штундер. – Львів: Дивосвіт, 2000. – Т. 2. – С. 538–540.

² Людкевич С. Вокальна музика на тексти поезій «Кобзаря» // Станіслав Людкевич. *Дослідження.* – Львів: Дивосвіт, 1999. Т. 1. – С. 263.

Лисенка, а потім додав ще кілька галицьких. Вперше виконав її Микола Колесса 5 березня 1939 року.

Вже за радянських часів, у 1940 році у Львові поставлено оперу Лисенка “Тарас Бульба”, а Людкевич оркестрував ще оперу “Утоплена”. Тож твори Лисенка в Галичині виконувалися постійно.

Століття від дня народження Лисенка було центральною подією культурного життя Галичини у 1942 році, відзначене дуже урочисто і широко. У Львові створюється ювілейний комітет з секціями, в якому Людкевич очолив концертно-оперну секцію.

Проте політична ситуація змінилася. Галичина опинилася під німецькою окупацією. Правда, німці не забороняли відзначати століття Лисенка, але дуже осуджувала пізніше Галичину радянська влада, а в 1945 році організувала ще один ювілей Лисенка.

Весь березень 1942 року тривали ювілейні концерти, оперний театр поставив “Різдвяну ніч” і “Ноктюрн”, а Людкевич написав на них рецензію.

Незвичайною подією відзначення століття Лисенка у 1942 році був перший краєвий конкурс хорів і фестиваль української народної пісні, в журі якого був Людкевич. Він почався 31 липня. До конкурсу зголосилося 450 хорів, він відбувся в оперному театрі. Хори ділилися на повітові, окружні, краєві, сільські і містечкові, а поза конкурсом допущено ще чотири: “Дрогобицький Боян”, “Станіславський Боян” і хор “Думка” та львівський хор “Сурма”. Всі виконували обов’язково три хори Лисенка. Тоді ж після конкурсу видано книжку про цей ювілей і конкурс з фотографіями його учасників³.

В 1942 році Людкевич написав фортепіанну композицію, присвячену пам’яті Лисенка “Похорон отамана” на мелодію народної пісні “Ой що ж бо то та й за ворон”, яку видав 1944 року.

В 1943 році в Дрогобичі поставлено ще оперу-хвилинку “Ноктюрн”, а у Львові її кілька разів повторили.

За “других совітів” починаються нові репресії українців. У 1947 році з Москви до Києва приїздить музикознавець Віктор Виноградов і всім українцям, починаючи від Лисенка до Людкевича, закидає національну обмеженість. Проти нього виступив Людкевич.

1952 року Львівська консерваторія відзначила 110 років від народження Лисенка. З Києва до Львова приїхали і виступили зі спогадами про Лисенка Максим Рильський і Остап Лисенко, син композитора, який від початку сорокових років з родиною жив і працював у Львові, а потім повернувся до Києва.

Крім концерту і наукової конференції, знову організовано конкурс, на цей раз хорів вищих навчальних закладів, в якому взяло участь 500 осіб. Людкевич очолював журі цього конкурсу. Під час конкурсу сталася подія – хтось зірвав зі стіни портрет Лисенка. На засіданні Вченої ради оцінено це як ворожий політичний акт.

³ *Альманах першого краєвого конкурсу хорів у Галичині.* – Львів, 1943. – 62 с.

А Людкевич постійно відстоював твори Лисенка, яких не видавали і не виконували, зокрема, двадцятитомне видання 1950-х років, в якому «позбулися» найкращих творів, зокрема, солоспіву “Гетьмани, гетьмани” і хору “На прю”.

У 1958 році київська Міська рада вирішила поставити біля оперного театру, в центрі міста, пам’ятник Пушкіну. Кияни не заперечували, але коли звернулися до львівських композиторів, то вони були рішуче проти. Пам’ятник поставили Лисенкові.

Зближався 1962 рік, знову створено комітет для відзначення ювілею Лисенка, а очолив його знову Людкевич.

В 1959–60-х роках десять разів поставили оперу “Ноктюрн” у Львові в інструментовці Людкевича, а наприкінці листопада 1961 року відбулася конференція, яку відкрив і очолював Людкевич.

Він ще раз говорив про виконання хору “На прю”, який тоді переклав з чоловічого складу на мішаний. Людкевич тоді сказав: “Кафедри консерваторії присвячують багато часу для популяризації творів українських композиторів. Навіть влаштовують вечори. Але лишилась аномалія, що є з творами Лисенка? Лисенко є патроном консерваторії і основоположником нашого фортепіанного репертуару, а фактично з його фортепіанних творів лише сота частина популяризується. Треба відмітити, що з усіх композиторів Лисенка грають найменше”⁴.

Це факт, що на початку 20-го століття – 1903 року, перший заснований у Львові Музичний інститут, а потім всі його філії в Галичині і львівську консерваторію названо іменем Миколи Лисенка.

